

РЕФОРМИ В УКРАЇНІ

УДК 341.64

Ю. Полянський,

кандидат юридичних наук, професор, проректор
Національного університету «Одеська юридична академія»

О. Свида,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національного університету «Одеська юридична академія»

УЧАСТЬ ПРОКУРОРА В ДІЯЛЬНОСТІ МІЖНАРОДНОГО КРИМІНАЛЬНОГО СУДУ

Актуальність теми. Міжнародний кримінальний суд (далі – МКС) є унікальним досягненням світової цивілізації, оскільки його створення стало результатом багаторічної та кропіткої праці багатьох фахівців у сфері міжнародного права, а також тісного співробітництва цілого ряду держав. Як відомо, метою створення цього судового органу є переслідування осіб за вчинення цілого ряду злочинів проти миру й людяності.

Як вірно підкреслює О.В. Касинюк, відсутність ефективних механізмів боротьби з масовими порушеннями основоположних прав і свобод людини, вчиненими під час міжнародних та внутрішньодержавних конфліктів, стала причиною створення міжнародних кримінальних судів. Першими такими установами були Нюрнберзький і Токійський військові трибунали, що притягли до відповідальності головних осіб, винних у злочинах, вчинених під час Другої світової війни. У 1993 і 1994 роках були утворені відповідно Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії і Міжнародний кримінальний трибунал щодо Руанди, метою яких було переслідування осіб, відповідальних за вчинення геноциду та інших серйозних порушень міжнародного гуманітарного права. У липні 2002 року розпочав свою роботу Між-

народний кримінальний суд – перша в історії універсальна, постійно діюча міжнародна судова організація [1, с. 3].

У науковій літературі були досліджені різні питання становлення міжнародного кримінального правосуддя [2] та МКС [3; 4], його запровадження [5], функціонування та визначення юрисдикції [6], проблеми співробітництва держав з МКС [7 – 9] тощо. Дослідження ж питання щодо участі прокурора в діяльності МКС також є досить актуальним та цікавим. Це обумовлено насамперед тим, що розгляд будь-якої справи цим міжнародним судовим органом неможливо уявити без участі прокурора. Водночас різноманітні його аспекти участі в діяльності МКС залишилися недостатньо дослідженими, хоча й становлять чималий інтерес.

Виклад основного матеріалу. Функціонування Міжнародного кримінального суду, як і інших інститутів, базується на визначених засадах, під якими в тлумачній літературі розуміється базисне, вихідне положення якої-небудь наукової теорії, ідеологічного напрямку і т. ін.; особливість, покладена в основу створення або здійснення чого-небудь, спосіб створення або здійснення чогось; переконання, норма, правило, яким керуються хто-небудь у житті, поведінці, канон [10, с. 714; 11, с. 941].

Привертає на себе увагу той факт, що у зв'язку з тим, що цей судовий інститут є продуктом сучасного цивілізованого суспільства, а отже його функціонування неодмінно відбувається на підставі цілої низки демократичних принципів кримінального судочинства, у тому числі й принципі змагальності, що прямо стосується діяльності прокурора. Однак хоч цей принцип й є звичним для діяльності будь-якого суду в сучасному цивілізованому суспільстві, однак свого прямого закріплення в тексті Статуту МКС він не знайшов. Дещо виправляє ситуацію стаття 21 Статуту МКС, в якій вказується, що Суд може застосовувати у відповідних випадках принципи та норми міжнародного права, а також у випадку неможливості — загальні принципи права, взяті ним з національних законів правових систем світу. Водночас, на наш погляд, невключення принципу змагальності безпосередньо до тексту Статуту МКС є досить спірним, тим більше, що фактично цей принцип реалізується в процесі судового розгляду. Вважаємо, що надалі цей принцип повинен бути закріплений у тексті Статуту МКС.

Важливим є також питання щодо правового статусу прокурора в МКС. Зокрема, на відміну від України, у МКС Секретаріат Прокурора є не просто невід'ємною частиною цього суду, але і є одним з його підрозділів, що для України є досить незвичним, оскільки в нашій державі органи прокуратури не інтегровані до судової гілки влади.

Крім того, у Римському статуті МКС уперше використаний термін «прокурор», а не «обвинувач», як це робилося в багатьох статутах міжнародних кримінальних трибуналів. На наш погляд, використання такого терміну пов'язано насамперед з тим, що діяльність прокурора в МКС хоч і багато в чому обумовлена обвинувальною діяльністю, водночас не обмежується тільки нею, про що йтиметься далі детальніше.

На наш погляд, вимагає свого переосмислення обвинувальна діяльність прокурора в МКС. Справа в тому, що

у звичному розумінні в рамках вітчизняного законодавства прокурор, крім здійснення інших функцій, підтримує публічне обвинувачення в суді, тобто обвинувачує особу у вчиненні кримінального правопорушення від імені держави. При підтриманні ж обвинувачення у Міжнародному кримінальному суді прокурор виступає як обвинувач не від імені якоїсь окремо взятої держави, а має на меті притягнення особи до відповідальності за вчинення злочинів проти миру та людяності (зокрема, масові вбивства, знищення, поневолення, катування та багато інших) й виступає в такому випадку від імені світового співтовариства. У такому випадку можна вже вести мову не про поняття «державне (публічне) обвинувачення», а про поняття «міжнародне обвинувачення», оскільки вказані діяння загрожують безпеці не окремої країни, а посягають права і свободи людей, які визнані світовим суспільством як невід'ємні, тобто їх гарантування не повинно залежати від волі конкретної держави.

При цьому прокурор діє незалежно, тобто він не пов'язаний з волею конкретної окремо взятої держави при підтриманні обвинувачення. На актуальність цієї тези вказує вже той факт, що положення щодо незалежності прокурора передбачено всіма статутами міжнародних судових органів. П.Коляда вірно підкреслив, що «як позитив слід зазначити, що в Статуті міститься багато гарантій того, щоб розслідування й судові переслідування відбувалися в інтересах правосуддя, а не політики. Самостійність і незалежність прокурора — одна з таких гарантій. Посада прокурора абсолютно не залежить ні від Ради Безпеки ООН, ні від інших держав» [12, с. 37].

Засада незалежності прокурорів знайшла відображення безпосередньо в Статуті МКС — у частині 1 статті 42, а в частині 5 встановлюється, що «Ні Прокурор, ні заступники Прокурора не займаються ніякою діяльністю, яка могла б перешкоджати здійсненню їх

прокурорських функцій або поставити під сумнів їхню незалежність» [13]. Положення щодо визначення принципу незалежності обвинувачів закріплені також і в частині 2 статті 16 Статуту Міжнародного трибуналу по колишній Югославії [14] та в частині 2 статті 15 Статуту Міжнародного трибуналу по Руанді [15].

До речі, саме питання забезпечення незалежності прокурорів МКС жваво обговорювалося представниками держав під час переговорів на Конференції в Римі.

Одним з аспектів забезпечення незалежності прокурорів стало чітке врегулювання порядку їх обрання. Відповідно до ст. 42 Статуту МКС прокурором можуть бути особи, які володіють високими моральними якостями, високою кваліфікацією і мають великий практичний досвід в області переслідування або ведення розглядів у кримінальних справах. Вони повинні досконало знати хоча б одну з робочих мов Суду і вільно розмовляти нею.

Прокурор обирається шляхом таємного голосування абсолютною більшістю голосів членів Асамблеї держав-учасників. Заступники прокурора обираються в такому ж порядку зі списку кандидатур, представленого прокурором. Він висуває три кандидатури для призначення на кожну посаду заступника прокурора. Якщо під час їх обрання не приймається рішення, що передбачає більш короткий термін повноважень, прокурор та заступники прокурора обираються на термін в дев'ять років і не можуть бути переобрані.

Прокурор не може брати участь в розгляді будь-якої справи, якщо можуть виникнути сумніви в його неупередженості. Будь-яке питання, що стосується відводу прокурора, вирішується Апеляційною палатою Суду. Окрім того, врегульовано питання і щодо відповідальності прокурора МКС – Асамблея держав-учасників може усунути його з посади, якщо буде встановлено, що прокурор вчинив серйозний проступок

або серйозне порушення своїх обов'язків чи у випадку нездатності виконувати функції, покладені на нього відповідно до Статуту.

З метою забезпечення незалежності прокурора МКС, його заступника та співробітників Канцелярії прокурора, вони наділені досить широкими гарантіями діяльності, визначеними Угодою про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду від 10 вересня 2002 року [16]: вони користуються, тими самими привілеями та імунітетами, які надаються главам дипломатичних місій, користуються імунітетом від будь-яких судово-процесуальних дій стосовно всього сказаного, написаного ними й дій, здійснених ними в офіційній якості, який продовжує надаватися їм і після закінчення строку їхніх повноважень; у період міжнародних криз вказаним особам, а також членам їхніх сімей, що проживають з ними, надаються ті самі можливості репатріації, які надаються дипломатичним агентам відповідно до Віденської конвенції (ст. 15 Угоди про привілеї та імунітети МКС).

Співробітники Канцелярії прокурора також користуються пільгами, необхідними для належного виконання покладених на них функцій, як-от: імунітет від особистого арешту або затримання їх багажу; імунітет від будь-яких процесуальних дій щодо сказаного, написаного і всього скоєного ними у службовому порядку; недоторканність усіх судових паперів і документів у будь-якій формі; звільнення від податків на оклади, винагороди і допомоги, які виплачуються Судом; звільнення від особистих повинностей тощо [17, с. 27].

Якщо порівнювати правове положення прокурора в МКС, то воно досить сильно відрізняється від положення обвинувачів в інших міжнародних судових органах. Насамперед, така різниця обумовлена різним правовим положенням самого МКС та інших міжнародних судових органів. Зокрема, МКС діє на постійній основі, на відміну від Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді чи Міжнародного

кримінального трибуналу по колишній Югославії, які є судами *ad hoc*, тобто створені спеціально для розгляду справ про злочини проти миру й людяності в цих країнах.

У зв'язку із цим і діяльність обвинувачів у МКС реалізується на постійній основі, в другому, відповідно – носить тимчасових характер.

Аналіз положень щодо ролі прокурора при розгляді справи в МКС у порівнянні з статутами міжнародних кримінальних трибуналів дозволяє дійти до висновку про те, що роль прокурора не зводиться тільки до здійснення переслідування, на чому вже дещо наголошувалося. Можна стверджувати, що діяльність прокурора спрямована не на обвинувачення, а насамперед на встановлення істини в справі. Зокрема, Статутом МКС передбачено, що «Прокурор настільки швидко, наскільки це можливо, пред'являє захисту наявні в його розпорядженні або під його контролем докази, які, на його думку, свідчать або повинні свідчити про невинність обвинувачуваного, або про наявність обставин, що пом'якшують вину, або здатні вплинути на вірогідність доказів обвинувачення» (частина 2 статті 67 «Права обвинувачуваного»). Норми такого змісту не передбачені ні Статутом Міжнародного кримінального трибуналу по Руанді, ні Статутом Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії, а їх призначення додатково вказує на правозахисну спрямованість діяльності прокурора в діяльності МКС.

Крім того, відповідно до Статуту МКС дещо змінилася роль прокурора при подачі апеляцій у порівнянні з участю в аналогічній процедурі в інших міжнародних судових органах.

Зокрема, для початку варто звернути увагу, що в Статуті МКС розширені підстави для подачі апеляції. Крім таких раніше передбачених підстав, як помилка у факті (пункт «а» частини 1 статті 24 Статуту Міжнародного трибуналу по Руанді, пункт «b» частини 1 статті 25 Статуту Міжнародного трибуналу

по колишній Югославії (далі – МКТЮ), підпункт «ii» пункту «а» частини 1 статті 81 Статуту МКС) і помилка в праві (пункт «b» частини 1 статті 24 Статуту Міжнародного трибуналу по Руанді, пункт «а» частини 1 статті 25 Статуту МКТЮ, підпункт «iii» пункту «а» частини 1 статті 81 Статуту МКС) з'явилася й така підстава, як процесуальна помилка (підпункт «i» пункту «а» частини 1 статті 81 Статуту МКС).

Нововведенням Статуту МКС також стало наділення прокурора правом подачі апеляції від імені особи, визнаної винною, а також введення такої додаткової підстави для подачі апеляції в інтересах даної особи, як «будь-яка інша підстава, що впливає на справедливість судового розгляду або рішення або довіра до такого розгляду або рішення» (підпункт «iv» пункту «b» частини 1 статті 81 Статуту МКС), що ще раз вказує не тільки на обвинувальну, але й на правозахисну спрямованість діяльності прокурора. Новим і прогресивним також є положення, відповідно до якого в тому випадку, коли «рішення або вирок оскаржується тільки засудженим або Прокурором від імені такої особи, то таке рішення або вирок не може бути змінений на шкоду для цієї особи» (частина 2 статті 83 Статуту МКС). До речі, така норма є певним аналогом відомого, вітчизняному кримінальному процесуальному законодавству положення щодо неприпустимості погіршення положення засудженого (стаття 421 КПК України). Це положення є цілком логічним, оскільки невід'ємною складовою забезпечення права на захист. І.Л. Петрухін з цього приводу зазначив, що неприпустимо погіршувати становище людини у відповідь на її прохання про допомогу [18, с. 46].

Разом з тим варто також звернути увагу на такий аспект, як відшкодування шкоди потерпілим, урегульований статтею 75 Статуту МКС. З одного боку, відшкодування шкоди є досить важливим й актуальним питанням, особливо з огляду на той факт, що статuti МКТЮ й Міжнародного трибуналу по Руанді такі норми не містять.

Відповідно до статті 75 Статуту МКС суд установлює принципи, що стосуються відшкодування шкоди потерпілим або відносно потерпілих, включаючи реституцію, компенсацію й реабілітацію. На цій основі Суд може у відповідь на прохання, що надійшло, або, у виняткових випадках, за власною ініціативою визначити у своєму рішенні масштаби й розмір будь-якої шкоди, втрат і збитків, заподіяних потерпілим або по відношенню до нього, і заявляє про принципи, на підставі яких він діє (частина 1).

Також передбачено, що перш ніж виносити постанову у відповідності зі статтею 75 Статуту, Суд може запитувати й бере до уваги подання від засудженого, потерпілих, інших зацікавлених осіб або зацікавлених держав або від їх імені (частина 2 статті 75). Той факт, що серед зазначених суб'єктів не фігурує прокурор, на наш погляд, є певним недоглядом, оскільки прокурор, відстоюючи в Суді обвинувальну тезу, на наш погляд, повинен підтримувати також позов про відшкодування шкоди потерпілому. Вважаємо, що наділення прокурора таким повноваженням є виправданим, оскільки в прокурора є можливість вивчати матеріали справи ще навіть до порушення розслідування, він має право знайомити з усіма документами, що стосуються тієї або іншої справи й вимагати якщо буде потреба надання додаткової інформації. Таким чином, прокурор є одним з найбільш обізнаних учасників судового розгляду, а значить і підтримання також позову про відшкодування шкоди в інтересах потерпілого для нього не створить труднощів, а таке повноваження полегшить прийняття Судом правильного рішення. У зв'язку із цим, на наш погляд, надалі положення статті 75 Статуту МКС можуть бути вдосконалені з урахуванням висловлених міркувань.

Як ми вже відзначали, участь прокурора в МКС не обмежується тільки підтриманням обвинувачення. У відповідності зі ст. 9 Римського статуту Міжнародного кримінального суду

Прокурор має право поряд з іншими суб'єктами [а) будь-яким державою-учасником, б) суддями, що приймають рішення абсолютною більшістю] вносити свої пропозиції щодо внесення виправлень до Елементів злочинів, уточнення яких має величезну роль для діяльності всього Суду, а саме, допомагає Суду в тлумаченні й застосуванні статей 6 «Геноцид», 7 «Злочини проти людяності» і 8 «Військові злочини» (Ці пропозиції приймаються більшістю у дві третини голосів членів Асамблеї держав-учасників – ст. 9 Статуту МКС). Таким чином, прокурор бере опосередковану участь також і в процесі підготовки правотворчих рішень, реалізуючи при цьому право законодавчої ініціативи.

Міжнародне співтовариство на сьогодні усвідомлює гостру необхідність тісної співпраці в боротьбі з особливо небезпечними злочинами проти світу і людяності, особливо в сфері протидії тероризму. На цьому, зокрема, постійно акцентується увага, наприклад, на всіх Міжнародних самітах з ядерної безпеки, які проводяться за участі глав держав, в тому числі й України: в Вашингтоні (в 2010 і 2016 році), в Сеулі (2012), в Гаазі (2014 року).

Чималу роль в сфері протидії тероризму відіграє і Міжнародний кримінальний суд. Однак слід зазначити, що Україна на сьогодні не є державою-учасницею Статуту МКС, оскільки його ратифікації тривалий час заважав Висновок Конституційного Суду України від 11 липня 2001 року № 3-в / 2001 (справа про Римський Статут). Важливий крок було зроблено 2 червня 2016 року з прийняттям Закону України «Про внесення змін до Конституції України в частині здійснення правосуддя», відповідно до якого стаття 124 була доповнена частиною шостою такого змісту: «Україна може визнати юрисдикцію Міжнародного кримінального суду на умовах, визначених Римським статутом Міжнародного кримінального суду». Проте доки Україна не стане державою-учасником Римського Стату-

ту МКС, вона не в змозі здійснювати повноцінну діяльність по боротьбі зі злочинами проти світу і людяності, а також відповідно до пункту 4 статті 42 Статуту не може брати участь в обранні прокурора і його заступників, а також не наділена правом передавати їм матеріали для дослідження, необхідність чого гостро постала у зв'язку з анексією Криму та військовою агресією на Сході нашої держави.

Ключові слова: прокурор, Міжнародний кримінальний суд, принципи діяльності, гарантії діяльності, незалежність прокурора.

У статті досліджуються питання щодо правового статусу прокурора Міжнародного кримінального суду, аналізуються його права, обов'язки та гарантії діяльності. На підставі системного аналізу положень міжнародного та національного законодавства висувуються пропозиції з удосконалення правового регулювання участі прокурора в діяльності Міжнародного кримінального суду.

В статье исследуются вопросы относительно правового статуса прокурора Международного уголовного суда, анализируются его права, обязанности и гарантии деятельности. На основании системного анализа положений международного и национального законодательства выдвигаются предложения по совершенствованию правового регулирования участия прокурора в деятельности Международного уголовного суда.

Questions about the legal status of the prosecutor of the International Criminal Court, his rights, duties and guarantees of activities are analyzed in the article. Based on a systematic analysis of the provisions of international and national law are made the proposals to improve regulation to the prosecutor of the International Criminal Court.

Література

1. Касинюк О.В. Кримінально-процесуальні питання діяльності міжнародних кримінальних судів: автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.11 / О.В. Касинюк; Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. – Х., 2005. – 20 с.
2. Ківалов С.В. Вплив міжнародного кримінального правосуддя на світовий правопорядок / С.В.Ківалов // Актуальні проблеми держави і права. – 2011. – Вип. 57. – С. 7 – 17.
3. Семенов В. Становлення Міжнародного кримінального суду // Український часопис міжнародного права. – 2003. – № 4. – С. 64 – 69.
4. Антипенко В.Ф. Міжнародне кримінальне правосуддя у сфері боротьби з тероризмом // Актуальні проблеми політики. – 2003. – Вип.18. – С. 49 – 66.
5. Пилипенко В. Становлення міжнародного кримінального процесу у ХХ столітті // Международное право после 11 сентября. – 2004. – С. 175 – 183.
6. Ярмиш О. Реалізація універсальної юрисдикції Міжнародного кримінального суду: проблеми і перспективи // Український часопис міжнародного права. – 2003. – № 4. – С. 57 – 60.
7. Іскров К.М. Перспективи взаємодії України з Міжнародним кримінальним судом у протидії злочинам, пов'язаним з торгівлею людьми // Південноукраїнський правничий часопис. – 2007. – № 4. – С. 50 – 52.
8. Землянська В. Міжнародний кримінальний суд: необхідність залучення України до боротьби з безкарністю міжнародних злочинів // Право України. – 2007. – № 4. – С. 136 – 138.
9. Глотова С.В. Сотрудничество государств с Международным уголовным Судом // Известия высших учебных заведений. Правоведение. – 2009. – № 1. – С. 48 – 66.
10. Новий тлумачний словник української мови: У 4-х т. – 42 000 слів. – Т. 3. О-Р. – К.: Аконт, 1999. – 928 с.
11. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. – 1140 с.
12. Коляда П. Ще раз до питання про Міжнародний кримінальний суд // Український часопис міжнародного права. – 2003. – № 4. – С. 36 – 38.
13. Римський статут Международного уголовного суда от 17 июля 1998 года с изм. //

Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: http://www.un.org/ru/law/icc/rome_statute%28r%29.pdf

14. Устав Международного уголовного трибунала по бывшей Югославии // Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://www.un.org/ru/law/icty/charter.shtml>

15. Устав Международного трибунала по Руанде // Офіційний сайт ООН [Електронний ресурс] – Режим доступу до сайту: <http://www.un.org/ru/law/ictr/charter.shtml>

16. Угода про привілеї та імунітети Міжнародного кримінального суду: від 10 вересня 2002 року // Офіційний вісник України. – 2007. – № 5. – Ст. 197.

17. Сироїд Т.Л. Правове становище та роль прокурора в міжнародному кримінальному судочинстві / Т.Л. Сироїд // Право і Безпека. – 2009. – № 5. – С. 25 – 29.

18. Петрухин И.Л. Запрет поворота к худшему в российском уголовном процессе / И. Л. Петрухин // Государство и право. – 2006. – № 3. – С. 46–53.